

en nemgrafikus módszereket követel.

A kombinatorikus Q-analízis segítségével végzett vizsgálatok számítógépesíthetők. Az erre irányuló kísérleti programot egy osztályozási rendszer kidolgozásának és tökéletesítésének a keretében valósították meg. Kiindulópontként különböző terminológiai szótárak segítségével átmeneti hierarchikus deszkriptorjegyzékeket készítettek, majd ezt számítógépbe táplálva, Q-analízis alkalmazásával tökéletesítették (az eljárás folyamatábráját a 4. ábrán láthatjuk).

A Q-analízis alkalmazói meg vannak győződve arról, hogy módszerük a könyvtártudomány és a szakirodalmi tájékoztatás számos területén nagy sikerrel használható. A közművelődési vagy akadémiai könyvtári hálózatok működésének elemzésekor, értékelésekor a Q-analízis segítségével mód van arra, hogy ne külön-külön, egymástól mereven elválasztva közelítsék meg ezeket az intézmény-komplexumokat, hanem azonnal egyetlen funkció-

nális egységként kezeljék őket. A Q-analízis módszereivel új osztályozási rendszereket is létrehozhatunk, illetve a régebbieket tökéletesíthetjük. Biztatóak a kilátások a könyvtárközi kölcsönzés és az információs szolgáltatások elemző értékelésében, valamint a bibliometria és a tudományelemzés terén is. Davies gazdag bibliográfiát állított össze a Q-analízis alkalmazásával kapcsolatos elméleti és gyakorlati tapasztalatok témaköréből. Az ezekből levont tanulságok is mind azt bizonyítják, hogy a Q-analízis módszereivel elért eredmények rászolgáltak arra, hogy a könyvtártudomány és a szakirodalmi tájékoztatás területén működő kutatók nagyobb figyelmet szenteljenek neki.

/DAVIES, R.: Q-analysis: a methodology for librarianship and information science. = *Journal of Documentation*, 41. köt. 4. sz. 1985. p. 221–246./

(Sebestyén György)

A kémiai szabadalmi információ: lépéstartás a változásokkal

Montagu Hyams, a világ legnagyobb másodlagos szabadalmi információt szolgáltató intézményének, a *Derwent Publications Ltd.*-nek (Anglia) egykori ügyvezető igazgatója (a ref. megj.) a szabadalmi információk feldolgozásának és keresésének nehézségeit összegezi, amelyeket az utóbbi években bekövetkezett változások idéztek elő.

Az 1970-es évek elejétől a legtöbb ország szabadalmi törvénye lehetővé teszi a szabadalmi bejelentések vizsgálat nélküli publikálását 18 hónappal az elsőbbségi bejelentés után. A Derwentnek ezért a világosan szerkesztett, nyomdai minőségű, jogilag érvényes megadott szabadalmak mellett zavaros, szerkesztés nélküli, jogilag kétséges szabadalmi dokumentumokat is indexelni és kódolni kell megszokott, magas követelményrendszer szerint. Ez a fő oka annak, hogy a szabadalmi keresések ma olyan sok nem releváns találatot eredményeznek. A szabadalmi bejelentések vizsgálat nélküli publikálásának egyetlen pozitívuma, hogy a szakemberek számára megnőtt a szabadalmi irodalom fontossága szakterületük eredményeinek naprakészen tartásában. A ténylegesen számító megadott szabadalom publikálására azonban változatlanul nagy késéssel kerül sor. A szabadalmi jog változása következtében a japán szabadalmi bejelentések száma ötszöröse az USA-bejelentéseknek, a szabadalmi újdonságvizsgálók száma ugyanakkor csak a fele. Míg az USA-ban általában két éven belül adnak meg egy szabadalmat, addig Japánban az átlag 4–5 év.

A Derwent 26 ország mintegy 11 ezer szabadalmi dokumentumát dolgozza fel hetente. Komoly problémát jelent valamennyi ország összes publikált szabadalmi dokumentumának nyomon követése. A csak mikrofilmlapon beszerezhető belga és kanadai dokumentumok nehezen kezelhetők. A nyugatnémet – vizsgálat nélkül publikált – szabadalmi bejelentések sorszámozása nem folyamatos, így nem ellenőrizhető, hogy valamennyit feldolgozták-e. Ugyanez a helyzet a szovjet szabadalmaknál is, amelyek a megjelenés dátuma nem szerepel. A hetente megjelenő 4000 japán szabadalmi bejelentés helyzetének nyomon követését szinte lehetetlenné teszi a sorszámozás teljes és logikátlan változása a szabadalmaztatási eljárás különböző fázisaiban.

A szabadalmi dokumentumok ára – Japán kivételével – lényegesen magasabb, mint az egyéb műszaki publikációké (1. ábra).

	1974	1980	1984
Nagy-Britannia (GBP)	25	125	185=2,42 USD
USA (USD)	0,5	0,5	1=1,00 USD
Franciaország (FRF)	–	5,0	10=1,13 USD
Japán (JPY)	–	20	24=0,10 USD
PCT (CHF)	–	8	10=4,14 USD
EPA (GBP)	–	140	160=2,10 USD
EPB (GBP)	–	270	330=4,32 USD

1. ábra A szabadalmi dokumentumok ára

Japánban, ahol a szabadalmi dokumentumok nagyon olcsók, rendkívül nagy az érdeklődés irántuk, ami a bejelentések számában, a magas szintű műszaki tájékozottságban és a japán gazdaság virágzásában is tükröződik. Ugyanez igaz a Szovjetunióra is, ahol a szabadalmi bejelentések száma az elmúlt évtizedben ötszörösére nőtt, és az USA szabadalmi közlönyének, az *Official Gazette*-nek orosz nyelvű változatát több példányban adják el a Szovjetunióban, mint az USA-ban.

Az egyes országok szabadalmi hivatalai által bevezetett nomenklatura-változások is nehézséget jelentettek a Derwent "soknemzetiségű" szabadalmi adatbázisának számítógépes feldolgozásában. Az országkódok 1978-ban bevezetett változása miatt a teljes Derwent szabadalmi adatbázist újra kellett tölteni. A nemzetközi szabadalmi osztályozási (NSZO-) jelzetek változása – a csoportszámok, majd később az alcóportszámok kettőről három számjegyre válása, illetve az NSZO negyedik kiadásával bevezetett négyjegyű alcóportok – szintén költséges programváltoztatásokra kényszerítették a Derwentet.

A szabadalmak hitelét és visszakereshetőségét csökkenti a szabadalmak osztályozásának és vizsgálatának minőségi romlása az utóbbi időben. Az USA-ban a szabadalmi újdonságvizsgálatot végzők rendelkezésére álló, osztályok szerint rendezett állományból hiányzik az USA-szabadalmak 10%-a. A japán és a szovjet szabadalmak esetén csak a kivonatok vizsgálata is elegendő a nemzetközi bejelentések vizsgálatához, viszont ezek ma már a bejelentések 40%-át jelentik. A kivonatok minősége gyakran nem megfelelő. Az USA-beli újdonságvizsgálók jelentős része nem tud németül és franciául, így az eredeti szabadalmak helyett a Derwent által készített angol nyelvű kivonatra támaszkodik. Egyre nehezebb lépést tartani a folytonosan növekvő nem szabadalmi irodalommal is, amire az online elérhető adatbázisok sem jelentenek teljes megoldást. Ezek után nem meglepő, hogy a szabadalmakat vizsgálók nem következtetnek a szabadalmak osztályozásában. A 2. ábra jól szemlélteti, hogy három ország szabadalmi hivatala mennyire eltérő nemzetközi szabadalmi osztályozási jelzeteket rendelt ugyanahhoz a szabadalomhoz még a tág alosztályszinten (az első négy karakter) is.

Az osztályozás értékét rontja az is, hogy a szabadalmi hivatkozások korlátozzák az egy szabadalomhoz rendelhető NSZO-jelzetek számát. Ez különösen a kémiai szabadalmak osztályozás szerinti visszakeresését nehezíti meg. Így például egy piridin és triazin gyűrűt is tartalmazó vegyületre vonatkozó szabadalmat az USA szabadalmi osztályozási rendszerében csak a piridin szerint, a nemzetközi szaba-

dalmi osztályozási rendszerben pedig csak a triazin gyűrű szerint soroltak be.

US 4,412,947	1 NOV 83	C07G-007/00 C08H-001/06 C08L-089/04
DE 3,315,678	1 DEC 83	A61K-009/70 A61K-037/12 A61L-015/01 C09H-009/02
FR 2,527,621	2 DEC 83	C08J-005/02 C08J-009/28 C09H-001/04 C14C-001/08 F26B-005/06

2. ábra Az USA (US), az NSZK (DE) és Franciaország (FR) szabadalmi hivatala által ugyanahhoz a szabadalomhoz rendelt NSZO-jelzetek

Egyelőre nem létezik minden szempontból kielégítő rendszer a vegyületek visszakeresésére. A Derwent fragmentációs kódokra épülő rendszere túl bonyolult, igaz, csak ez teszi jelenleg lehetővé a szabadalmak igénypontjában szereplő, sokszor végtelen számú vegyületet leíró általános Markush-képletek leírását és visszakeresését. A felhasználók a Derwenttől a fragmentációs kódok helyett egy grafikus keresőrendszer bevezetését várják. A jelenleg létező grafikus keresőrendszerek – pl. CAS Online, DARC – hátránya, hogy csak konkrét vegyületeket indexelnek, és nem teszik lehetővé a Markush-képletek által felfedezett valamennyi vegyület visszakeresését. Igény van a különböző szinteken – a konkrét vegyülettől a teljesen általános szintig – való visszakeresési lehetőségek megteremtésére is. A Derwent egyetlen grafikus adatbevitellel egy kémiai szabadalom négy szinten való keresését tervezi megoldani: az első és második szint az általános vagy nem specifikus igénypontnak, a harmadik szint a szabadalomban szereplő konkrét vegyületekkel szoros szerkezeti rokonságban lévő vegyületeket lefedő Markush-képletnek, a negyedik pedig a szabadalomban példaként szereplő konkrét vegyületeknek felel meg. A Derwent azt tervezi, hogy először a harmadik szinten való grafikus indexelést vezeti be az újonnan feldolgozott szabadalmakra, majd ezt kiterjeszti 10 évre visszamenően is. Következő lépésként kerül majd sor fokozatosan a teljesen általános szintű Markush-képletek grafikus adatbevitelére. Addig továbbra is a fragmentációs kódokat használják. Ezek visszakeresésének megkönnyítésére kidolgoztak egy mikroszámítógépes, menüvezérelt kódolási programot.

A Derwent szabadalmi szolgáltatásainak előállítására évente 15 millió USD-t költ. Ez egyedül az online szolgáltatások jogdíjából 750 USD/óra

adatbázis-használati díj mellett térülne meg. Ezért a Derwent a jövőben sem tud eltekinteni az előfizetési díjakból származó bevételektől, még ha azt sok felhasználó sérelmezi is. A jövő útja a mikroszámítógépek elterjedésével egyébként is az lesz, hogy a nagy felhasználók a fontosabb adatbázisokat (pl. WPI vagy Chemical Abstracts) digitális lemezen fogják megvásárolni, és saját mikroszámítógépükön házon belül fogják a kereséseket végezni, kiküszöbölve a telekommunikációs költségeket, hibákat és szűk keresztmetszeteket.

A jövőben nagyobb teret kap a szabadalmi információk felhasználása a műszaki trendek előrejelzésére. Erre szolgál a Derwent által kifejlesztett statisztikai analízis program, a dBASE II-re, ill. III-ra alapozva, amely az online keresés elektronikus adathordozóra kimentett eredményének mikroszámítógépen való elemzését teszi lehetővé. A Télésystems Questel rendszeren folyamatban van egy online használható statisztikai szoftver kifejlesztése.

A távolabbi jövőben a szabadalmi bejelentéseket mágneslemezen fogják benyújtani, amelyekről csak kérésre készül nyomtatott példány, és egy fordítóprogram segítségével egy szabványos nyelvre – valószínűleg amerikai angolra – fogják fordítani valamennyit.

Kívánatos lenne a különböző szabadalmi adatbázisoknak a végfelhasználók érdekeit szem előtt tartó, összehangoltabb fejlesztése és szolgáltatása. Így megszűnhetnének az olyan furcsa helyzetek, hogy a különböző országok szabadalmi hivatalai által a bécsi INPADOC-központnak mágnesszalagon megküldött adatokból előállított szabadalomcsalád-információ csak az INPADOC bécsi, ill. a Pergamon InfoLine londoni számítógépén kereshető borsos áron. Vagy hogy például az Európai Szabadalmi Hivatal adatbázisa csak egy európai számítógépen érhető el az INPADOC közreműködésével. Jó lenne, ha szorosabb együttműködés jöhetne létre a konkurens Derwent és Chemical Abstracts Service között. Valamennyi szabadalmi adatbázist hozzáférhetővé kellene tenni egyetlen szolgáltatóközpont számítógépén, a Chemical Abstracts Service pedig tegye online hozzáférhetővé a CA-kivonatokat.

/HYAMS, M.: Chemical patents information: the challenge of change. = Journal of Chemical Information and Computer Sciences, 25. köt. 4. sz. 1985. p. 365–371./

(Novák Teréz)

A 20. század képlemezes videoenciklopédiája

A 20. század videoenciklopédiája, amelyet eddig videokazettán forgalmaztak, 2217 társadalmi, politikai és kulturális vonatkozású film-, ill. tv-hírányagot foglal magában, 1893-tól 1984-ig. Most megjelent a képlemezes változata is, összesen több mint 75 órányi forrásanyaggal, 38 kétoldalas képlemezen. Minden képlemezcsomaghoz adnak egy Pioneer típusú képlemezjátszót, az index három példányát, egy négykötetes háttéranyagot, oktatási segédanyagot a társadalomtudomány szakos hallgatóknak (ez a tantervükben szereplő eseményekhez illő képanyagok feldolgozásához nyújt segítséget), továbbá egy felhasználói kézikönyvet. Az évenkénti pótlásokat minden év szeptemberében adják közre (a megelőző év eseményeiről). A lemezcsomag – a lejátszóval és a segédletekkel együtt – 10 ezer dollárba kerül, az évenkénti pótlások ára 350 dollár. Azok, akik csak a pótlásokat veszik meg, 500 dollárért juthatnak hozzá. A lemezeket a 3M cég készíti. Az előfizető könyvtárak között főleg egyetemi és nagyobb közművelődési könyvtárak vannak. A Columbia Egyetemen IBM-kompatibilis mikroszámítógépeken futtatható visszakereső programot készítettek és már dolgoznak a háttéranyag CD-ROM-ra vitelén, ill. a visszakereső programon is.

/Advanced Technology Libraries, 15. köt. 10. sz. 1986. p. 1–2./

(Mándy Gábor)